

JURNALUL LUI DELACROIX ȘI POETICA OPEREI „IMPERFECTE”

Raluca Voinea¹

Articolul realizat încearcă să evidențieze în ce măsură existența autorului intră în literatură. Esențial, în acest demers, este tocmai înțelegerea faptului că jurnalul și memoriile formează o vastă operă autobiografică.

Dincolo de toate încercările de a-i găsi antecedentele, încă din timpuri îndepărtate, jurnalul capătă un statut aparte în secolul XIX, o dată cu romanticii, cu simbolisții sau cu poeții care au încercat să adune fragmente de biografie în poemele în proză. În secolul al XX-lea, jurnalul intim ajunge să fie cultivat mai mult ca oricând, datorită unui gust tot mai accentuat pentru autenticitatea documentului psihic, pentru comunicarea neliteraturizată a experiențelor subiective de cunoaștere, devenind în perioada interbelică sau contemporană un gen literar deplin constituit.

În literatura universală, o contribuție considerabilă la evoluția speciei este ilustrată prin Stendhal, frații Goncourt, Tolstoi, A.Gide, Virginia Woolf, Fr.Kafka, Jules Renard, Ernest Junger, Julien Green. În literatura română, atracția față de jurnal devine o preocupare constantă. Perioadei de început, identificată în secolul XIX în scrierile de călătorie, considerate veritabile însemnări privind atât elementele unui spațiu exterior, ca experiență de viață, cât și modul trăirilor sufletești și intelectuale, îi urmează adevăratele jurnale intime românești (C.A. Rosetti-Jurnalul meu; T.Cipariu - Jurnal; Titu Maiorescu - Însemnări zilnice; T.Cipariu - Jurnal; B.P.Hașdeu - Jurnalul intim; Iacob Negruzzi - Jurnal). În perioada interbelică, cei mai importanți scriitori români (Liviu Rebreanu, Camil Petrescu, Anton Holban, Eugen Lovinescu, Mircea Eliade, Mihail Sebastian etc) și-au manifestat dorința de a se destăinui, exprimându-și prin intermediul jurnalului combustiile afective, neliniștile și îndoielile interioare.

Seria jurnalelor intime va fi substanțial întregită în literatura contemporană cu Geo Bogza, Radu Petrescu, Mircea Horia Simionescu, Tudor Țopa, Costache Olăreanu, N. Steinhardt, Liviu Ciocârlie, Mircea Zăciu, Valeriu Cristea, Dumitru Țepeneag, Paul Goma, I.D. Sârbu.

¹ Prof. Voinea Raluca-Eugenia, Colegiul Național „I.L. Caragiale”, București

Jurnalul și memoriile formează o vastă operă autobiografică. Multe din marile cărți ale timpului nostru se recrutează din această sferă. Pentru cititorul zilelor noastre, în special, e interesant de urmărit, în ce măsură existența autorului intră în literatură (prin memorii, jurnale, autobiografii, biografii) și se transformă în literatură. Dacă ficțiunea înregistrează uneori momente de criză, această avalanșă autobiografică nu poate fi decât benefică, întrucât documentul poate satisface nevoia de literatură și setea de certitudine, de adevăr. Jurnalul cât și memoriile se încadrează în ceea ce critica numește îndeobște drept literatură subiectivă, o literatură la persoana întâi. „Luntrea lui Caron” se înscrie în această categorie; avem și aici de-a face cu o narațiune la persoana întâi și această perspectivă actorială determină și relația autor-narator-personaj. La o privire atentă se poate observa că, la fel ca în jurnal sau memorii, instanțele narative coincid: autorul este unul și același cu cel care povestește și se poate identifica în aceeași măsură cu cel despre care se vorbește. Și atunci, ne putem întreba, precum Eugen Simion, „cum putem deosebi o pagină de memorii față de una de jurnal”. El arată că memorialistul dă mărturie atât asupra existenței, cât și asupra epocii sale. În jurnal obiectul textului este doar individual; în memorii naratorul se povestește pe sine, dar povestește mai ales lumea prin care trece. Totodată, ritmul și natura discursului determină și ele diferențieri nete. De câteva secole încoace, jurnalul a exercitat și continuă să exercite o atracție continuă. Soarta sa în literatură a fost mai totdeauna nesigură.

Camil Petrescu, de exemplu, avea o aversiune declarată față de genul în cauză și o afirma de câte ori avea ocazia; poziția sa nu e deloc de ignorat: ea intrigă tocmai fiindcă vine de la campionul autenticității în literatura română. O atitudine cu totul la antipodul acesteia e vehiculată de Eugen Ionescu în demolatoarea carte „NU”: „Jurnalul - spune el - nu este numai preferabil romanului, tragediei, poemei și celorlalte genuri literare pentru că e mai complet (în sensul că nu e voie să alegi) și mai adevărat (în sensul că nu elimină realitățile care luminează, de fapt, sensurile) dar jurnalul este genul originar literar, genul tip, iar romanul, tragedia, poema sunt pervertiri ale jurnalului pur. Jurnalul este adevăratul gen literar”

Deși în secolul nostru jurnalul a primit diverse lovituri, el nu a murit. Marcel Mihaș, în analiza făcută speciei, descoperă trei asemenea lovituri: e vorba de psihanaliza lui Freud (în jurul anului 1900), de romanul „În căutarea timpului pierdut” al lui Proust (1913-1927) și romanul „Ulise” al lui J. Joyce (1922). Prin Freud s-a demonstrat că autoanaliza eului este imposibilă, pentru aceasta fiind nevoie de un martor-îndrumător, psihanalistul. Prin Proust s-a constatat că nici amintirea nu mai era ce fusese odinioară. Prin Joyce, care descria într-o carte imensă ca volum o singură zi a câtorva eroi (ziua de 16 iunie 1904), s-a relevat că însuși, jurnalul intim, ca atare, este o specie, imposibilă pentru un om cât de cât evoluat.

La jumătatea secolului al XX-lea asistăm la abandonarea prozei de frontieră, a jurnalului și la literaturizarea lui.

Eugen Simion vorbește despre o ficțiune a jurnalului, constatabilă în romanul modern și despre jurnalul ca ficțiune, asupra căruia acționează alte legi decât cele ale epocii. Bлага, înglobând în romanul său ficțiunea jurnalului, are un scop declarat: acela de a spori impresia de autenticitate. Dar pe nesimțite, așa cum atrage atenția și Eugen Simion, „de la un punct al

confesiunii, și, desigur, de la un anumit grad de acuitate a notației, jurnalul începe să devină un roman indirect”.

Cu toate că literatura memorialistică nu propune ficțiune, așa cum am văzut la Blaga ea se construiește narativ, având la bază largi pericole care succed, selectând episoade. Există și un procedeu anumit care face legătura între memorialistică și literatură, e vorba de creionarea de caractere. Apelul la portretul fizic sau moral devine un mod de a descrie epoca, tipurile și mediile. Până la un punct, memoriile le sunt mai aproape de literatură decât jurnalul, întrucât datele și detaliile se estompează din cauza timpului. În acest fel, apar interfețele, asociațiile, fabulația. Față de jurnal, memorialistica propune o altă dimensiune. În sensul acceptat de dicționare, ea se referă doar la memorii, eventual și la amintirile discontinue. De regulă, ea aparține senectuții și e mai aproape de optica unui sfârșit de drum. Așa cum arată Silviu Iosifescu, „memorialistica ne oferă o literatură fără ficțiune”, pentru că textele memorialistice literar convingătoare nu-și pierd calitatea de documete istorice, de consemnări ale veacului. Ca specie a literaturii memorialistice, jurnalul se caracterizează printr-un raport de simultaneitate între eveniment și momentul relatării lui. Stilul sugerează autenticitatea și spontaneitatea trăirilor. Prezentarea este realizată din perspectiva personajului naratorului. Adevărul este prezentat subiectiv, cu implicarea autorului.

Jurnalul lui Delacroix vădește o puternică unitate, dacă este citit ca document poetic, ca mărturie imediată despre o facere artistică spre care totul converge și în a cărei „extremă monotonie” recunoaștem forța de concentrare a oricărui mare creator.

Pe o cale foarte personală, „marele pictor poet” ajunge la o cunoaștere care este numai a sa, dar care, totodată, se situează pe terenul comun al unui adevăr aflat la originea romantismului și al întregii arte moderne: relativitatea conceptului de frumos, altfel spus, relativitatea formelor artistice, aflate în perpetuă transformare este generatoare de frumos, ba mai mult chiar de un frumos pe care gustul îndrăzneț al lui Delacroix îl preferă – o cunoaștere ce revine, consemnată de fiecare dată cu aceeași certitudine uimită, de-a lungul întregului jurnal.

Beneficiind de statutul jurnalului intim, care nu numai că nu pretinde dezvoltări sistematice, ci le refuză chiar, pictorul are nu numai inteligența de a-și consemna impresiile la cald, neferindu-se de repetiții, contradicții sau incoerențe, ci mai ales pe aceea de a nu interveni ulterior în text, deși, din chiar propriile-i mărturisiri, știm cât de greu își redactează articolele, obsedat fiind de regulile impuse compoziției de către retorica tradițională.

La fel de importantă, asemenea adevărilor comunicate, este în acest Jurnal eficiența comunicării, rezultat al unei notații adeseori foarte directe, și mai ales care nu se vede pe sine prin raportare la întregul text, ci ca unitate autonomă îngăduind cititorului să refacă drumul oscilant și dificil al exploratorului noilor teritorii poetice, să fie participant la investigare și nu numai beneficiar al ei. Important este și faptul că acesta se face de pe pozițiile pictorului, ale cărui ezitări și revelații le confirmă pe cele ale poezilor, aflându-și totodată confirmarea în căutările și revelațiile acestora.

Jurnalul nu-l arată astfel, mai des în măsura în care ne dezvăluie latura încă foarte bogată de tradiție a pictorului, ispitit de a ilustra plastic subiecte literare de mare prestigiu și circulație. Dar opera literară nu este pentru el decât pretextul declanșator al unei viziuni pictoriale, ce-și are teritoriul și mijloacele ei specifice, pictura lui Delacroix nefiind una „literară”. Jurnalul ni-l arată ca spirit ce știe să vadă nu numai secretele, corespondențe ce unesc artele între ele, ci și pe cele dintre artă și natură. Comuniunea extraordinară cu natura, prin care Delacroix se cunoaște și se construiește ca om și artist este poate evidența majoră ce ne e transmisă prin Jurnal. Natura este pentru Delacroix nu numai loc de reculegere și sursă de inspirație în sensul tradițional al cuvântului, motiv ce trebuie reprodus pe pânză, mai ales un laborator de creație, un stimul al imaginației dar și al intelectului și voinței.

Jurnalul este astfel un gest de autocontemplare artistică, vizând ca și gestul similar al marilor poeți din cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, înștiințarea unei metode, a unor legi care să sustragă arta “hazardului”, făcând din ea o altă “matematică”.

Reflecțiile din „Jurnal” sunt cel ale unui creator pe cale de a descoperi, adică de a face o operă în care să se poată manifesta, inepuizabilele resurse ale sugestiei și impresiei în artă, rolul disproporției unui detaliu, al unei execuții mai puțin finisate, mai neglijente, al exagerării efectelor. Sunt descoperirile unei poetici care depășește clasică antinomie dintre frumos și urât, armonie și dizarmonie, exprimând opțiunea unui artist ce aparține epocii moderne.

Început în 1822, când pictorul avea 24 de ani, scris uneori cu foarte mari intermitențe, până în preajma morții (ultima însemnare este din 22 iunie 1862), „Jurnalul” este și istoria luptei pe care un spirit eroic o duce cu sine, istoria unei mari renunțări și a unei asceze, a unei supraumane voințe de ordine, pusă în slujba Operei. Pentru Delacroix, jurnalul era un martor tăcut al toanelor lui, un ajutor în lucrarea sa interioară. Influența interiorului este majoră, ceea ce-l va consuma, îl va stăpâni și-l va călăuzi, deoarece toate cele trăite în solitudine sunt multa mai puternice și fără prihană.

A-ți împărtăși emoția altora presupune prea multe nuanțe de explicat, deși fiecare le simte în modul lui. Putem zice, astfel, că esteticul, nu se negociază, ci irizează libertatea nealterată a spiritului.

În concluzie, jurnalul lui Delacroix reprezintă asimilarea spațiului diurn și nocturn cu imperfecțiuni ce solicită o mare încordare a minții în detalii semnificative, tocmai pentru că, așa cum menționa poetul diarist „artiștii perfecți uimesc mai puțin, din cauza perfecțiunii însăși”.

Bibliografie

Simion, Eugen (1986). Jurnalul ca ficțiune. *Caiete Critice, Jurnalul ca literatură*, nr. 3-4. București: Viața Românească.

Simion, Eugen (1987). Pactul cu istoria. *Caiete critice, Literatură și confesiune*, nr. 1-2. București: Viața Românească.

Vianu, Tudor (1982). *Opere*, vol. 10, cap. Din psihologia și estetica literaturii subiective. București: Minerva.

Pillat, Dinu (1976). *Dicționar de termeni literari*. București: Editura Academiei.

Holban, Ioan (1989). *Literatura subiectivă*. București: Minerva.